

УДК 321.1

Власюк А. В., здобувач кафедри
економічної безпеки НАВС

Адміністративно-правовий захист права власності суб'єктів господарювання

У статті досліджуються засади адміністративно-правового захисту прав власності суб'єктів господарювання. Акцентовано увагу на змісті й сутності адміністративно-правових аспектів забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів господарювання, що здійснюється суб'єктами владних повноважень.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, право власності, суб'єкти господарювання, законні інтереси суб'єктів господарювання, свобода.

В статье исследуются основы административно-правовой защиты прав собственности субъектов хозяйствования. Акцентировано внимание на содержании и сущности административно-правовых аспектов обеспечения защиты прав, свобод и законных интересов субъектов хозяйствования, которая осуществляется субъектами властных полномочий.

Ключевые слова: административно-правовая защита, право собственности, субъекты хозяйствования, законные интересы субъектов хозяйствования, свобода.

The article deals with the principles of administrative and legal protection of the property rights of business entities. Attention is focused on the content and nature of the administrative and legal aspects of the protection of rights, freedoms and legitimate interests of businesses carried out public authorities.

Keywords: administrative and legal protection, ownership, businesses, the legitimate interests of entities, freedom.

Постановка проблеми. Роль державного регулювання завжди значна: і на етапі становлення ринкових взаємодій, і там, де ринкові відносини є вже усталеними. Такий підхід більш відповідає сучасним реаліям господарювання. Адже чим складніший економічний механізм, тим складніший і витонченіший інструментарій його регулювання. Ключова роль держави у регулюванні економічних процесів видається беззаперечною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці проблеми приділялась увага вченими, предмет дослідження яких складали методологічні засади адміністративно-правового регулювання, становлення і розвиток правовідносин у сфері державного управління: В.Б. Авер'яновим, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяком, В.М. Гаращуком, В.М. Горшеньовим, О.Д. Крупчаном, І.Б. Шаховим, О.О. Кармолицьким та іншими. Підгрунтя загальнотеоретичних положень цього напрямку дослідження складають роботи вчених—теоретиків права С.С. Алексєєва, М.В. Вітрука, В.М. Кудрявцева, М.І. Матузова, А.В. Малько, О.Ф. Скаун, Л.С. Явича й інших учених. Разом з тим, доречним є додатковий аналіз адміністративно-правового захисту прав власності суб'єктів господарювання.

Метою статті є аналіз особливостей адміністративно-правового захисту прав власності суб'єктів господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Необхідність публічного забезпечення ефективного розвитку економічних ринкових відносин в Україні в умовах масштабного реформування всієї суспільно-державної дійсності вимагає уточнення категорійного апарату у сфері адміністративно-правового захисту права власності суб'єктів господарювання. Провідними в цьому аспекті є загальноновживані, але надзвичайно складні філософсько-правові

феномени: «право», «право власності», «свобода», «законні інтереси суб'єктів господарювання» та ін., щодо яких не припиняється правова полеміка [1].

У умовах сьогодення сталою у вітчизняній юриспруденції є точка зору, найбільш вдало сформована Ю. П. Битяком, що наука вітчизняного адміністративного права з моменту свого утвердження нерозривно пов'язується із забезпеченням та охороною прав і свобод громадян та виконання ними обов'язків [2, с. 26]. Тим самим, на наш погляд, є незаперечним, що дослідження основних проблем щодо забезпечення адміністративно-правового захисту права власності суб'єктів господарювання треба здійснювати саме через розкриття зазначених вище категорій.

Аналіз конституційно-правових джерел свідчить, що вихідні положення, які мають отримати свій подальший розвиток у галузі адміністративного права у досліджуваній сфері, є сприятливими: ст. 13 Конституції України стверджує, що «...Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом»; «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42)» [3].

Реагуючи на зазначене, серед вітчизняних вчених-адміністративістів провідною є думка, що генеральним напрямом сучасного адміністративного права є запровадження службової (сервісної) її концепції щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина (реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб) [4, с. 3; 5, с. 86-87; 6].

Таким чином, для умов правової, демократичної, соціальної держави генеральним напрямком адміністративного права визначено службову (сервісну) концепцію, відповідно до якої органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації та підприємства при здійсненні останніми делегованих владних управлінських функцій мають якнайповніше забезпечувати права, свободи та законні інтереси суб'єктів господарювання.

Для ґрунтовного розкриття змісту і сутності адміністративно-правових аспектів забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів господарювання, що здійснюється суб'єктами владних повноважень, необхідно визначитись із категорійним апаратом, що розуміється під такими феноменами, як: «права людини», «свобода», «законні інтереси суб'єктів господарювання».

Одним із основоположників теорії права епохи Відродження є Д. Локк, який велику увагу приділяв розкриттю змісту права і свобод людини та права власності [7, с. 18, 145; 8, с. 107]. Близькими до поглядів вченого у зазначеному питанні були мислителі тієї епохи Ж. Ж. Руссо, П. Монтеск'є, Т. Джефферсон, І. Кант, Дж. Мілль, які визначали права особи (на життя, свободу, власність та ін.) як священні імперативи та започаткували основи сучасного розуміння прав і свобод людини та громадянина. Їхні ідеї, засновані на теорії природного права, після значних соціальних, економічних і політичних потрясінь у кінці XVIII ст. призвели до прийняття в 1776 р. американської Декларації незалежності та французької Декларації прав людини і громадянина від 4 серпня 1789 р., яка ознаменувала нову еру в історії людства [9, с. 24-30; 8, с. 107-108]. Цей документ став

основою французької конституції (1804 р.), а також основних законів інших країн. Він має незаперечне історико-правове значення для вітчизняної теорії права.

У дорадянський період такі ідеї відстоювали та збагачували видатні вітчизняні мислителі: Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Кістяківський, особливе місце у цьому переліку посідає Конституція П. Орлика, в якій декларується ідея «відновлення природного права і рівності». Однак до середини ХХ століття зазначені гуманні положення у більшості своїй на території України, яка входила до складу іноземних держав, не були формально зафіксовані у нормативно-правових актах, а якщо і були проголошені декларативно, то практично не забезпечувались [8, с. 108-109].

10 грудня 1948 р. було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН «Загальну декларацію прав людини», в якій стверджується, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. При цьому, щодо сфери захисту права власності Декларація засвідчує, що кожна людина має право володіти майном як особисто, так і разом з іншими; ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» [10].

Як відносно самостійне доповнення до цієї системи щодо реального забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян України стало прийняття Верховною Радою України 17 липня 1997 р. №475/97-ВР Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Ст. 1 Протоколу визначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і справедливого відшкодування вартості вилученого майна власнику [11].

Ці основоположні міжнародно-правові акти ратифіковані парламентом України, тим самим в Україні практично впроваджено західну концепцію з прав людини, що виходить з юридичної природи безумовних або невідчужуваних прав людини (vested rights), яка виникла та розвинулась на ґрунті західної культури та претендує на всебічне визнання і захист. Ця доктрина визначає особу, яка в політичному суспільстві може її реалізовувати незалежно від приписів державної влади. [12, с. 16-21]

На наш погляд, треба погодитись із слушною точкою зору В. В. Галунька: піднімати питання щодо головного розвитку адміністративно-правової доктрини у сфері прав і свобод людини в Україні немає потреби. Воно визначене в Законі України «Про концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 р., який затвердив західну концепцію розуміння прав і свобод людини та громадянина, у відповідності до якої визначається пріоритет певних визначених індивідуальних прав і свобод перед охороною державних, колективних чи в цілому суспільних інтересів [8, с. 113].

Поряд із цим в юридичній літературі наводяться різні погляди на зміст прав людини. Перший характеризуються, по-перше, соціально-природним характером можливостей людини; по-друге, - формальною рівністю та однаковістю стартових можливостей; по-третє, - невідчужуваністю (невід'ємністю) та гуманізмом [13, с. 123; 14, с. 14].

Другий визначається тим, що науковці права людини прив'язують до формально діючих внутрішньодержавних нормативно-правових актів. Це, на слуху думку більшості сучасних вчених, є не виваженим, оскільки права людини – це не дарунок держави чи уряду, вони з'являються не в наслідок закріплення у правових актах [15, с. 171; 16, с.191].

Третій характеризуються тим, що вчені досліджують права людини через призму конкретно-історичних умов, які об'єктивно обумовлені досягнутим рівнем розвитку людства та закріплені в міжнародних стандартах. За цим поглядом, права людини – це певні її можливості, які необхідні для існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [17, с. 84; 18, с. 257; 19, с. 84].

Ми вважаємо, що зміст категорії «права людини» має бути частково вивідомлено у таких відповідних напрямках: 1) у складову прав людини обов'язково входять невід'ємні невідчужувані природні права людини; 2) це необхідні для її існування потреби, але обмежені розвитком суспільства умови; 3) ці можливості є формально рівними для всіх громадян, людей; 4) така рівність можлива лише в рамках конкретної держави; 5) вони мають встановлюватись на рівні міжнародних стандартів; 6) не повинні відчужуватися, відбиратися, ліквідуватися, обмежуватися будь-ким, не можуть бути «дарунком» з боку держави або будь-якої іншої особи.

Таким чином, права людини - це невід'ємні невідчужувані природні потреби людини, необхідні для її існування у суспільстві, формально однакові для всіх громадян та встановлені на рівні міжнародних стандартів.

З погляду юридичного праворозуміння категорії «право», «права людини» та «свобода» є невід'ємно взаємопов'язаними: «право – це міра впорядкованої свободи людини, права особи закінчуються там, де починають порушуватися права іншого індивіда». Сучасна Європейська концепція під свободою слушно розуміє захист усіх людей та їхньої власності від порушень їхніх природних прав. Свобода як явище взаємодії індивіда та суспільства виражається з боку останнього у визначенні за індивідом, особою, людиною її невід'ємних прав, а з боку індивіда – у соціальній відповідальності, покладенні на себе соціальних обов'язків [20, с. 1008].

Зазначене знайшло своє відображення в Конституції України, де стверджується: «Всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22); Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23); Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24)».

Таким чином, відповідно до вимог правової, демократичної, соціальної держави, в якій будується громадянське суспільство, свобода як адміністративно-правове явище - це визнання за людиною з боку держави та суспільства певних прав і законних інтересів, які ніхто не має права порушувати, забезпечення їх охорони суб'єктами публічного управління при дотриманні індивідом прав і законних інтересів інших осіб.

Відповідно до Рішення Конституційного суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 у справі про охоронюваний законом інтерес поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається у законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права» (інтерес у вузькому розумінні цього слова), означає правовий феномен, який: а) виходить за межі змісту суб'єктивного права; б) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; в) має на меті задоволення

усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; г) не може суперечити Конституції та законам України, суспільним інтересам, загальновизнаним принципам права; д) означає прагнення (неюрідичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та / або нематеріальним благом; є) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом. Інтерес, який охороняється законом, регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним [160].

Таким чином, законний інтерес суб'єктів господарювання - це правовий феномен, який виходить за межі суб'єктивних прав і свобод, має на меті задоволення їх законних потреб і є самостійним об'єктом юридичного захисту.

Отже, генеральним призначенням сучасного адміністративного права є забезпечення ефективної та справедливої охорони прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, зокрема суб'єктів господарювання.

Розв'язуючи питання забезпечення задекларованих у Конституції України прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб засобами адміністративного права, вчені найчастіше об'єднують їх у такі види: фізичні (життєві) права людини; особисті права, свободи та законні інтереси людини і громадянина; економічні права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб; культурні права і свободи людини і громадянина; політичні права і свободи людини та громадянина; право українського народу на задоволення публічних інтересів громадянина, держави та суспільства [21, с. 325].

Провідними у цьому переліку є фізичні, життєві права людини, до яких належать нематеріальні цінності, без яких індивід не може фізично існувати: право людини на життя і здоров'я; право на екологічну безпеку; право на соціальний захист і право на достатній життєвий рівень. Але гарантувати громадянам гідні умови проживання в країні неможливо без забезпечення економічних прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб - суб'єктів господарювання. Оскільки в країнах з ринковою економікою саме суб'єкти господарювання - юридичні особи та фізичні особи - підприємці (без створення юридичної особи) усіх форм власності (в першу чергу приватної) є джерелом усіх матеріальних та деяких нематеріальних благ. Тим самим адміністративно-правове забезпечення економічних прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб є провідним напрямком діяльності суб'єктів владних повноважень.

До основного економічного права фізичних і юридичних осіб - суб'єктів господарювання відноситься право власності, яке є основою усіх людських матеріальних настанов. Загалом до інституту права власності відносяться правові норми, які встановлюють належність матеріальних благ власнику; встановлюють підстави та умови виникнення у суб'єктів права власності; визначають обсяг повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження матеріальними благами; встановлюють підстави та умови припинення права власності на належні суб'єктові матеріальні блага; встановлюють правові засоби захисту (охорони) прав власника [22, с. 304].

В юридичній літературі право власності традиційно розглядається в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Права власності в об'єктивному розумінні - це загальна сукупність правових норм, які імперативно встановлюють належність матеріальних благ власникам, визначають обсяг їх повноважень, підстави й умови припинення права власності, охороняють право власності [8, с. 125].

В умовах сьогодення провідне значення для розкриття феномену права власності

як об'єкта адміністративно-правового захисту суб'єктів господарювання належить її суб'єктивній складовій. У найбільш загальному вигляді суб'єктивне право власності, як і будь-яке інше суб'єктивне право, означає міру поведінки уповноваженої особи (власника) щодо належного йому майна. Повноваження власника є динамічною категорією – залежною від суспільного ладу, державного устрою, загального рівня людської цивілізації та інших чинників [22, с. 305].

Відповідно до Конституції України суб'єктивне право власності – це право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. У свою чергу ст. 316 Цивільного кодексу України визначає: «Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб» [23].

Спираючись на вітчизняні законодавчі акти суб'єктивне право власності суб'єктів господарювання – це право суб'єкта господарювання володіти, користуватися та розпоряджатися майном, яке використовується для забезпечення господарської діяльності (далі господарським майном) на власний розсуд у межах, які не суперечать закону, відповідають моральним засадам суспільства та екологічній безпеці громадян.

Відповідно до конституційно-правових норм органи виконавчої влади і місцевого самоврядування при здійсненні захисту права власності суб'єктів господарювання без законодавчо прописаної компетенції не мають права втручатися у господарську діяльність суб'єктів господарювання, але при цьому мають забезпечити захист їх майна від протиправних посягань і не допустити порушень ними трудового, екологічного, податкового, земельного, митного законодавства у порядку, встановленому законом.

Висновок. Отже, право власності як об'єкт адміністративно-правового захисту суб'єктів господарювання – це право суб'єкта господарювання володіти, користуватися та розпоряджатися своїм господарським майном на власний розсуд у межах, які не суперечать закону, моральним засадам суспільства та не загрожують безпеці довкілля, що забезпечується органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями і підприємствами при здійсненні останніми делегованих державних повноважень, при суворому дотриманню законності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Риженко І. М. Проблема розмежування категорій «підприємець», «бізнесмен», «комерсант», як об'єктів адміністративно-правового захисту права власності суб'єктів господарювання / І.М. Риженко // Права людини та механізм їх забезпечення в Україні: Міжвуз. наук.-теор. конф., 4 груд. 2009, КНУВС. – С. 24-26.
2. Адміністративне право України: [підручник] / [Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В., Зима О. Т., Зуй В. В.]; ред. Ю.П. Битяк. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Адміністративне право України: [підручник] / [Т.О. Коломієць, Ю. В. Пиріжкова, Н. О. Армаш та ін.]; за заг. ред. Т. О. Коломієць. – К.: Істина, 2009. – 480 с.
5. Адміністративне право України: Академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.]: [у 2 т.] / [Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Зуй В. В. та ін.]; голова ред. кол. В. Б. Авер'янов. – К.: Юридична думка, 2004. – Т. 1: Загальна частина. – 584 с.
6. Риженко І. М. Деякі проблемні питання у боротьбі з корупційною діяльністю в сфері підприємництва / І.М. Риженко // Науковий вісник КНУВС. – 2002. – Вип. 20. – С. 65-70.
7. Локк Д. Избранные философские произведения: [в 2 т.] / Джон Локк – М.: Изд-во социально-

экономическая литература, 1972. — Т. 2. — 532 с.

8. Галуцько В. В. Охорона права власності : Адміністративно-правові аспекти : монографія / Валентин Васильович Галуцько ; за ред. В. К. Шкарупи. — Херсон, 2008. — 348 с.

9. Мович Л. Права человека и гражданина / Лев Захарович Мович. — С.-Пб : Книга издание «Голосъ» [між 1905-1913]. — 47 с.

10. Загальна декларація прав людини // Урядовий кур'єр. — 10 грудня 2008. — № 232. — С. 8.

11. Конвенція про захист прав людини і основних свобод // Голос України від 10 січня 2001. — № 3 (2503). — С. 6-8.

12. Юсупов В. А. Теория административного права : [монография] / В. А. Юсупов. — М. : Юрид. лит., 1985. — 160 с.

13. Адміністративне право України : [навчальний посібник] / [Шкарупа В. К., Коломоєць Т. О., Гулевська Г. Ю та ін.]; за ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. — К. : Істина, 2007. — 216 с.

14. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини: автореф. дис. ...кандидата юридичних наук. 12.00.01 / Одеська національна юридична академія — Одеса., 2003. — 18 с.

15. Скакун О. Ф. Теория держави і права : [підручник / пер. з рос.] / Ольга Федорівна Скакун. — Харків : Консул, 2001. — 656 с.

16. Интеллектуальная собственность : [словник-довідник : у 2 томах / Державне патентне] / ред. О.Д. Святоцький, В. С. Дроб'язко]. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. — (Бібліотека словників «Ін Юре»). — Т. 1 : Авторське право і суміжні права. — 356 с.

17. Теорія держави і права (опорні конспекти) : [навчальний посібник] / [авт. — упоряд. М. В. Кравчук]. — К. : Атіка, 2003. — 288 с.

18. Бачинін В.А. Філософія права : підруч. / Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М.І. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 475 с.

19. Алексеев А. С. Русское государственное право : Конспект лекцій. — М. : Типографія Общества распространения полезных книг. Моховая против. Д. кн. Гагарина, 1897. —583 с.

20. Міжнародна поліцейська енциклопедія : [у 10 т.] / [Ю. Римаренко, Я. Кондратьєв, В. Тацій та ін.]; ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєва, В. Я. Тація, Ю. С. Шемшученка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. II : «Права людини у контексті поліцейської діяльності». — 1224 с.

21. Галуцько В. В. Адміністративно-правова охорона права власності в Україні : дис. ... доктора юрид. наук. 12.00.07 / Валентин Васильович Галуцько. — Харків, 2003. — 393 с.

22. Цивільне право України : [підручник] / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгогерг та ін] ; за ред. О. В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К. : Юріком Інтер, 2000. — 864 с.

23. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 40-44. — С. 356 — із змінами та доповненнями.

-